

OLVASÓLÁMPA

TOLNAI

„Maga a költő hangoztatja egyik ritka önvallomásában, hogy főképpen ritmusra, nem mértékre törekszik, s hogy a ritmus nem egyéb, mint a gondolat hullámzása. Különös, hogy korának francia költői közül senki sem értette meg jobban, senki sem követte figyelmesebben Verhaeren ebbéli törekvését, mint az élettől elzárkózó s költői laboratóriumában kísérletező Mallarmé, aki minden új kötetre egyre mélyebb és finomabb észrevételekkel válaszolt, s talán elsőként ismerte fel a verhaereni verssorok soha meg nem álló folytonosságát, a strófák levegősségét, spontánságát és szüntelen meg-megújulását...” (Tolnai Ottó: Verhaeren)

Megrázó, katartikus, földcsuszamlásszerű élmény. Nekem legalábbis ez volt Tolnai Ottó képzőművészeti utalásokkal, intertextuális elemekkel, a belső szerkezeti ívek kanyaraival, kitérőkkel teli, formagazdag, ha kell, vendégszövegeket is variáló, rövidebb vagy oldalakon keresztül hőmpölygő, nagyszabású kísérleti, igen: kísérleti költészete.

Úgy képzelem el, hogy ül ez az ember palicsi otthonában, ahogy ő mondja: Homokvárában, Isten háta mögött, a világtól, a megmondóemberektől és az irodalmi élet zürzavaraitól távol, és megteremti, sőt majdnem nyolcvanévesen ezt a teremtést még meg is fejeli a ma lehető legmagasabb, legkihívóbb, legizgalmasabb költészettel. Virtuóz módon játszik hangzással, verstémával, formával; szétveri az úgynevezett klasszikus költészet ódonnak tűnő hagyományait, a régi sablonokat összetöri, s ez az „élettől elzárkózó és költői laboratóriumában kísérletező” költő létrehoz valami borzongatóan újat. Improvizatívnak tűnő szövegek, beillesztések, díszek, tárgyak, kanyarok és girlandos, váratlan visszatérések a versszövegekben, nagyfokú önreflexivitás, és a végeredmény egyszerűen elképesztő. Az egyes versekben is, ha kell, de a kötetkompozícióban még inkább. A majd négyszáz oldalnyi verseskönyvben¹ tucatnyinál több nagyvers található, ha nagyon szigorúak vagyunk. Ha nem, akkor akár kétszer ennyi is. De az egész kompozíciója, mint egy katedrálisé. Egy be nem fejezett, és be soha sem fejezhető, csak abbahagyható katedrálisé. Ahol mindennek megvan a pontosan meghatározott helye, megvan a pontosan meghatározott szerepe. Szerves és organikus minden. A bevezető, úgynevezett „naiv

1 Tolnai Ottó: *Nem könnyű*. (Versek 2001–2017). Budapest, 2017, Jelenkor Kiadó.

ciklus”, a további, szétrobbanó ciklusok is, a szintetizálók is, szinte akárcsak korábbi, még a Vajdaságban világot látott kötetekben. Pontos szerkezeti ív, kitérőkkel úgy az egyes verseken (főleg a hosszúverseken) belül, mint a kötetkompozíció szigorúan megkomponált szerkezetében. Műfaji eklektikusság, az élőbeszéd elemei, köznyelvi fordulatok, kifinomult irodalmi szövegek, montázsos technika: szinte lubickol Tolnai a különböző formák, nyelvi regiszterek között. Számvetés, összegzés, melankólia, és a legmagasabb fokú nyelvi, képi virtuozitás a *Nem könnyű* kötet. Akárcsak a Jelenkor Kiadó által elindított Tolnai-életműsorozat előző darabja, a *Világpor* is, amely vonulatban mostanság sorra jönnek ki a szerző évtizedekkel ezelőtti, a Vajdaságban valaha napvilágot látott, a magyarországi (s hát még az erdélyi!) olvasóhoz nehezen vagy egyáltalán el nem jutó/jutott kötetei.

Nemrégiben, egy Székelyföld-találkozón szóba került Tolnai Ottó neve is, a magyar költészetben a hetvenes évek elején bekövetkezett ún. Tandori–Petri váltás kapcsán. Másnap elektronikus formában elküldött egy listát az egyik helyi tanárnő nekem, a Petriék–Tandoriék előtt már korábban megjelent, ún. „váltó-könyveket” is, íme: Tolnai Ottó: *Homorú versek* (1963); Szilágyi Domokos: *A láz enciklopédiája* (1967) ; Domonkos István: *Kormányeltörésben* (1971 – vers). És csak ezek után következnek: Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek* (1968), *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973) ; Petri György: *Magyarázatok M számára* (1971), *Körülírt zuhanás* (1974). És valami ilyesmit írt a levele végére a magyartanárnő: és itt akkor most szépen el lehetne beszélgetni úgy egyáltalán az úgynevezett összmagyar irodalomról, annak működéséről, a kánonokról, mindenféle értékítéletek érvényességéről satöbbi, satöbbi. Igaza volt. El lehetne beszélgetni, persze. (*Fekete Vince*)

ROHANUNK A FORRADALOMBA?

„...különös kor ez a miénk, az ember sohase tudhatja, hogy a között az idő között, amikor az ebédjét megrendeli, meg a között, amikor nyakába köti szalvétáját, nem tör-e ki a forradalom” – olvashatjuk Alexis de Tocqueville *Emlékképek 1848-ról* című memoárjának² 50. oldalán. Tehát (szerencsére) nem XXI. század eleji közhangulatot ír le a fenti idézet, annak ellenére sem, hogy egyetemi központjainkban (ittthon, Erdélyben is, meg a civilizált Nyugaton is) valósággal dühöng

2 Budapest, 2011, Európa Könyvkiadó. (Fordította, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Adám Péter.)

a szélsőbal divatja. A kötetet amúgy Demeter M. Attila barátom, a BBTE docense ajánlotta figyelmembe, s bár én nem sokat konyítok a politikai filozófiához, mégis megvásároltam a könyvet, s szinte egyszuszra végig is olvastam – köszönhetően Tocqueville tiszta és világos gondolatvezetésének, lenyűgöző stílusának, amelyek, íme, egy ilyen laikust is képesek levenni a lábáról, mint jómagam (egyetlen aprócska példa Tocqueville pompás stílusára-jellemábrázoló képességére: „Temérdek olyan embert ismertem, aki habozás nélkül felforgatta volna az egész országot tulajdon felemelkedésének reményében: ezekben a mai időkben nagyon is mindennapos az ilyen perverzió. De ha nem tévedek, Lamartine volt az egyetlen, aki pusztán unalomból is képes lett volna vérbe és lángba borítani a világot” – 169. oldal).

No, de vissza a forradalmakhoz... „Nem az a célom, hogy megírjam az 1848-as forradalom történetét, mindössze azt próbálom felidézni, hogy mit csináltam, mit gondoltam és mit éreztem a forradalom alatt” – mentegetőzik Tocqueville a 123. oldalon, ennek ellenére szinte mindent megtudunk, amit az 1848. februári, illetve az 1848. júniusi (szocialista) francia forradalomról tudni kell. Ismételjük át mi is a történeteket: februárban megbukik I. Lajos Fülöp, a Polgárkirály, kikiáltják (már megint) a köztársaságot, március 2-án bevezetik az általános választójogot (nőket kivéve), kiírják a választásokat, megalakul a Nemzetgyűlés, aztán következik a Párizsba özönlött munkások júniusi felkelése, amely – Tocqueville szavaival élve – már „nem az államforma megváltoztatását, hanem a társadalmi rend átalakítását tűzte célul maga elé. (...) Elhitették velük [ti. a nincstelen proletárokkal], hogy a vagyoni egyenlőtlenség ugyanolyan ellentétes a morállal, mint a társadalmi igazsággal vagy a természettel” (209–210. oldal). Szép eszmék, ugye? (Hányszor hallottuk már, és hányszor fogjuk hallani még!) Akkor mégis mi a magyarázata, hogy viszonylag hamar sikerült levenni a felkelést? Nos, a válasz a magántulajdon léte-nemléte körül keresendő. A francia forradalom ugyanis szinte a végtelenségig felaprózta a földtulajdont, olyannyira, hogy a munkásságot kivéve a tulajdonosok nagy családjába csaknem az egész francia lakosság beletartozott. S amikor komolyra fordult a dolog, ezek a tulajdonosok egyszerűen összezártak. „Minthogy a köztársaság tiszteletben tartotta a magántulajdont meg az egyén jogait, mindenki legitimnek tartotta. (...) A szegényparaszt meg a gazdag földbirtokos, a nemes meg a polgár

viszonya teljesen megváltozott: hirtelen bizalom, jóindulat és kölcsönös megbecsülés lépett a korábbi gőg és irigység helyébe. A magántulajdon valamiféle testvériségbe tömörítette mindazokat, akik rendelkeztek vele. (...) A felkelőknek nem volt utánpótlásuk, nekünk meg tartaléknak ott volt egész Franciaország” (136–137. és 233. oldalak).

S itt, azt hiszem, abba is hagyhatom a kötet ismertetését (noha még bő 100 oldalon Tocqueville 1849-es külügyminiszteri ténykedéséről is olvashatunk, többek közt arról is, hogy mit csinált a magyar szabadságharc idején). S újfent csak ajánlani tudom a kötetet a „forrófejű demagógok”-nak (Tocqueville nevezi így 1848 szocialistáit). Mert bár engem is felháborít, hogy a 2008-as gazdasági válságnak például mindössze annyi lett a következménye, hogy a gazdagok még gazdagabbak lettek, s hogy a nagy korporációk lassan tényleg mindent visznek, ez a tény még nem tudja elhomályosítani mindazt, amit a szép, szocialista világból itt, Kelet-Európában még én is láttam. Azoknak pedig, akik nem tapasztalták meg az 1989 előtti világot, s akiket egyetemi központjainkban (például Kolozsváron) most a szép, új eszmékkel etetnek, a legfiatalabbaknak tehát ajánlom, hogy olvassák el – egyfajta ellenkultúraként, mondjuk, a pad alatt – Varlam Salamov *Kolimai elbeszéléseit* arról, hogy mivé „fejlődhet” a szép, új világ (románul, 2015-ben, a Poliromnál, két kötetben megjelent a *Kolimai elbeszélések* mind a 6 ciklus!). Mert a szabadsággal való visszaélésnek, sajnos, vagy a „régirendhez” való visszahátrálás, vagy „Kolima” lesz a vége... (*Lövétei Lázár László*)

IDEGEN SZEMMEL

1933 decemberének elején egy tizenkilenc éves, történelemben és klasszika-filológiában jártas angol fiú, középiskoláit épp elvégezvén, elindul egyedül Londonból Konstantinápolyba. Európa országait szeretné megismerni nem csak könyvekből. Utazása 1934-ben is tart, mivel a távot jórészt gyalog teszi meg, csak ha az időjárási viszonyok nem engedik, akkor kérezkedik fel szekérre, automobilra. A kivétel Magyarország, s főleg az akkor már Romániához tartozó Erdély, ahol jóval több időt tölt. Amikor vándorlásában ideér, kicsit másként alakul minden. Nemesi családokkal ismerkedik meg, akik kézzel a kézre, udvarházzal udvarházra adják őt. Egyrészt kíváncsiak a fiatal csodabogárra, másrészt, gondolom, meg akarják mutatni neki, milyen a

magyar vendégszeretetet. Az sem lehet utolsó szempont, hogy a legeldugottabb magyar nemesi kúriák lakói közül is sokan beszélnek angolul. A fiatal angol utazónak így páratlan alkalma nyílik betekinteni egy olyan világba, amely azóta végleg elveszett. *„A következő évtized elsöpörte ezt az úri világot, és megértettem, mekkora szerencsém volt, hogy hosszabb időkre beleláthattam, sőt darab ideig élhettem is benne.”*

Évtizedekkel később, már mint az angol útleírás élő klasszikusa, elveszett, de kalandos úton hozzá ismét visszakerült naplója alapján, alaposan utánaolvasva a témának, de emlékezetére is hagyatkozva, három kötetben megírja ennek a régi utazásának a történetét. A második kötet³ szól a magyarországi és erdélyi ittlétéről. A könyv bestseller lesz, sok kiadást megér, a nyugati olvasók, akik egyáltalán érdeklődnek Európának ezen szeglete iránt, jószerével ma is ennek a könyvnek az alapján ismerik Magyarországot és Erdélyt.

Csak sajnálni lehet, hogy erdélyi tartózkodása (részben a konstantinápolyi sürgető úticél miatt) nem terjedt ki a Székelyföldre is (csak egyszer járt futólag Marosvásárhelyen), hanem főleg Dél-Erdélyre és Bánságra szorítkozott. De ott felejthetetlen időt töltött: *„...azon a tavaszon és kora nyáron ez a három hónapos kényelmes utazgatás Erdély peremén és déli részein mindenben gyökeresen elütött utam többi részétől. Egy áldott és boldogító varázslat részese lehettem.”* Közben érdekes megfigyeléseket tett az akkor már Romániához tartozó Erdélyről, ahol az 1921-es földreform után a magyar történelmi családok földjeinek nagy részét a román hatalom szétosztotta a román parasztok között. *„A mindennapi életben mindebből nem sok érződött. Bármi lett legyen a múltban, birtokosok és parasztok nemzedékek óta ismerték egymást, a regáti tisztviselők viszont mindannyiuk számára idegen jövevények voltak. A határok és tulajdonviszonyok változása s a múltbeli ellentétek dacára helyi szinten megmaradt bizonyos érzelmi kötődés. (...) Az ősi feudális viszonyok már eltűntek, de bizonyos jelek szívósan megmaradtak a süvegelésben, a kézcsókban, a kacifántos megszólítási formákban, s mindez az erdélyi életnek egyfajta különös, szinte kísértetiesen távoli jelleget adott.”*

Az angol utazó beszámolójának második kötete nemcsak a nyugati olvasók számára lebilincselő olvasmány, de azoknak is, akik Magyarországon és Erdélyben élnek. Mindig érdekes és tanulságos odafigyelni arra, mások hogyan látnak minket. Patrick Leigh Fermor végig

3 Patrick Leigh Fermor: Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó.

igyekszik megőrizni objektivitását, ami nem mindig lehetett könnyű, mivel Erdélyben közben átesett egy rövid, de intenzív szerelmi kapcsolaton is az egyik udvarház úrnőjével. Alább egy hosszabb idézet következik a könyvből, egyfajta kukkolás a XXI. századból a XX. század elejének nemesi kúriáiba, hogyan nézett ki akkoriban egy ilyen magyar úriház belseje:

„A franciaablakok mögötti hosszú szobában bóbítás, mezítlábas szolgáló fidibussszal lámpákat gyújtogatott éppen, és minden újabb fénykörben biedermeier bútorok váltak láthatóvá, székek és pamlagok, melyeken az eredeti huzatnak már éppen csak hírmondója maradt, fakó szilvaszín függönyök, s egy nagy zongora, tele bekeretezett fényképekkel és régi, ezüstcsatos családi albumokkal. A falakon agancsok, kitömött hiúz hegyezte a fülét, kardos, prémgalléros, sápadt ősök bámultak. A könyvespolcok közt fehér cserépkályha tornyosult, a padlót medvebőrök borították, és, akár Kövecspusztán, a pohárszéken itt is címeres, monogramos ezüst cigaretta-tárcák voltak kirakva, baráti viszonzások keresztapaságért, esküvői tanúzásért, párbajsegédi szolgálatokért. Volt ott még egy kifényesített gránáthüvely valami sziléziai csatából, gyűszű nagyságú poharak gyűjteménye, szablya türkizkövekkel kirakott hüvelyben, több összehajtogatott újság – Az Újság és Pesti Hírlap Budapestről, valamint a Wiener Salonblatt, afféle osztrák Tatler, vadászatok, díjugratások és elegáns, messzi bálók fényképeivel, Bécsből. Az ezüstkeretek egyikében Erzsébet császárné – pontosabban, a valahai királyság ez elveszett tartományában: királyné – volt látható, egy másikban a kormányzó, a valahai hadiflotta tengernagyi egyenruhájában, egy harmadikban Ottó főherceg, tollas-gereznás magyar mágnásnak öltözve. Az Almanach de Gotha vörös, zöld és kék kötetei támadásra készen álltak a polcokon. Egy kisasztalt csaknem eltakart egy fólió méretű, zöld díszkötéses, csillogó kötet, arany betűkkel nyomva állt rajta a cím: Az ember tragédiája. Madách Imre műve hosszú, tizenkilencedik századi, filozofikus és elmélkedő drámai költemény, és talán nincs is ház e nélkül Magyarországon, mert még azokban is megtalálható, amelyekben nemigen olvasnak, akár angol házakban a pergamenkötésű Omar Khajjám Edmund Dulac illusztrációival. Végül pedig a sarokban török pipák sorakoztak egy állványon. E részletek leltára egy archetípus igyekszik leírni, amelynek minden második, általam meglátogatott erdélyi ház a variánsa volt.” (Molnár Vilmos)